

ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ В ХАРАКТЕРИСТИЦІ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТOSTІ

Актуальність роботи зумовлена наступними міркуваннями. Сучасне суспільство вимагає від особистості високого рівня конкурентоспроможності та мобілізації всіх внутрішніх процесів її життєдіяльності. Центральне місце посідає проблема адаптації до постійних змін зовнішнього середовища, прискорення темпу життя, підвищення інформаційного потоку, посилення активності міжособистісних відносин та багатьох інших факторів, що значним чином зумовлюють прагнення особистості до самоствердження та досягнення успіху. Якщо розглядати індивідуальний успіх як реалізацію певних поставлених перед людиною цілей, то виникає питання про характер мотивації досягнення успіху, шляхи та засоби такої реалізації, які, в свою чергу, зумовлюються особливостями спрямованості особистості. Метою нашої роботи був аналіз поняття "губристична мотивація" в системі спрямованості особистості та визначення засобів дослідження її особливостей.

Поняття спрямованості особистості вперше було визначено С.Л. Рубінштейном [16], такі вітчизняні психологи, як Т.Г. Сторов, П.І. Иванов, Г.Д. Луков, К.К. Платонов та П.О. Рудик розглядали спрямованість як властивість особистості [7]. Н.Д. Левітов розглядає спрямованість як "...сворідне вибіркове ставлення людини до дійсності, що впливає на його життя" [12], А.Г. Ковальов та В.Н. Мяснішев розуміють спрямованість особистості як її вибіркву активність у стосунках та діяльності [9], Л.І. Божович, Т.Є. Коннікова, М.З. Неймарк – переважні мотиви діяльності, становлення стійкої ієрархії мотивів [7]. Згідно з точкою зору Г.Д. Лукова та К.К. Платонова, спрямованість особистості виражається в активній діяльності, спрямованій "на досягнення відносно складних і віддалених життєво важливих цілей" [13]. В.А. Семиченко розуміє спрямованість у найбільш загальному вигляді як систему спонукань, що визначають вибірквість відношень людини до навколишнього світу, об'єкти, на які спрямована його діяльність [17].

Таким чином, численність визначень поняття спрямованості різними авторами зумовлюється: 1) особливостями тлумачення цього поняття в межах відповідних концепцій; 2) специфікою рівня явищ, що вивчаються в кожному окремому випадку; 3) складом елементів, що включені в структуру спрямованості.

Загалом спрямованість у психологічній літературі розглядається з двох найбільш глобальних позицій: як атрибут особистості та як атрибут діяльності [17]. Представники особистісного підходу розглядають спрямованість як систему відносин, що охоплюють сутнісні характеристики соціально-психологічного розвитку людини. Спрямованість особистості виступає тут фактором самоуправління та самореалізації.

У діяльнісному підході спрямованість розглядається як система спонукань та мотивів, що визначають протікання певної діяльності. Спрямованість діяльності є результатом домінування найбільш актуальних мотивів поведінки.

Такий розподіл на особистісний та діяльнісний підходи не виключає можливість їх поєднання. При цьому в структурі спрямованості виділяють особистісний та процесуальний компоненти [17].

До особистісного рівня відносять потреби, бажання, інтереси, ідеали, рівень домагань, самооцінку, ціннісні орієнтації людини. Якщо потреби, інтереси, ідеали та бажання відображають зміст поставлених перед індивідом цілей, то рівень домагань, самооцінка та ціннісні орієнтації описують їх шляхи досягнення, зумовлюють характер губристичної мотивації.

Рівень домагань більшістю авторів розглядається як "рівень складності о цілей". Для К. Левіна домагання – одне з найбільш важливих утворень особистості, що зумовлюють її активність, детермінує афективні процеси, що не тільки визначають поведінку людини, а й формують її характер [2]. Стосовно очікувань та рівня вимог до себе в майбутньому, на наш погляд, доречно використовувати близьке поняття "життєві домагання". На думку К.О. Абульханової, життєві домагання виступають як комплекс вимог, очікувань, бажань, надій, що переживаються особистістю стосовно свого життя, свого майбутнього [1]. Т. М. Титаренко, узагальнюючи погляди на поняття життєвих домагань, визначає їх як очікування в майбутньому такої самореалізації, яка задовольнила би як плани особистості, так і потреби суспільства, забезпечувала би стійку самоповагу та визнання оточення [18]. На втілення в життя домагань безпосередньо впливають індивідуальні стандарти самооцінювання, рівень самоповаги та сприймання власної ефективності.

А. Бандура пропонує поняття "самоєфективність", що поряд з високою самоповагою передбачає адекватну самооцінку, вважає, що люди з високою самоєфективністю частіше досягають успіху, ставлять більш значущі цілі, мають краще фізичне та духовне здоров'я [20]. Таким чином, самооцінка як компонент особистісної спрямованості взаємопов'язана із рівнем домагань і виступає фактором досягнення успіху у діяльності індивіда.

Дослідження показали, що самооцінка людини залежить від типу її суб'єктивного контролю [11]. Згідно з концепцією Дж. Роттера, яка в багатьох аспектах пов'язана із концепцією самоєфективності А. Бандури, у регуляції діяльності значну роль поряд із самооцінкою відіграє локус контролю, що відображає схильність людини приписувати причини подій зовнішнім чи внутрішнім факторам. Дослідження показують, що люди із внутрішнім (інтернальним) локусом контролю більш впевнені у собі, наполегливі у досягненні мети, частіше досягають успіху. Схильність до зовнішнього локусу контролю (екстернальності), навпроти, виявляється в непевненості, тривожності, конформності та агресивності [11].

Змістовний компонент спрямованості особистості, її відношення до навколишнього світу, до інших людей та до самої себе зумовлює система ціннісних орієнтацій [4]. Ціннісні орієнтації виражають особистісну значущість соціальних, культурних, моральних цінностей, відбиваючи ціннісні відношення до дійсності. На думку К.Д. Давидової, ціннісна орієнтація – це система ціннісних установок особистості, яка характеризує вибіркве відношення особистості до цінностей. Вона складає певну ієрархію організовану структуру і визначає спрямованість особистості [6]. Цінності регулюють спрямованість, ступінь зучиль суб'єкта, визначають у значній мірі мотиви та цілі організації діяльності. На думку Ф. Є. Василюка, цінність виступає єдиною мірою зіставлення мотивів [3].

Складовими процесуальної спрямованості виступають: когнітивний компонент (наявність знань у певній сфері діяльності, прагнення їх поповнювати, потреба у самопізнанні та саморозвитку, прагнення до самовдосконалення), емоційний (позитивне відношення до діяльності) та поведінковий (активність у діяльності). Теоретичний аналіз проблеми дозволяє зробити висновок про зв'язок процесуальної спрямованості із системою домінуючих мотивів, що визначають її цілісну структуру. Така система, на думку багатьох авторів, детермінує поведінку і діяльність людини, орієнтує її активність.

Фундаментальні положення гуманістичної психології, розроблені А. Маслоу і Е. Шостромом, розглядають особистість як систему, що постійно самовдосконалюється, поведінка якої базується на суб'єктивних переживаннях, прагненні самоактуалізації, самореалізації та реалізації своїх можливостей [14, 19]. Індивідуальна психологія А. Адлера під ідеалом розвитку гармонійної особистості вбачає поєднання прагнення до досконалості та соціального інтересу. Таким чином, на думку багатьох психологів, в основі особистості лежать її прагнення і мотиви, що характеризують спрямованість [5].

Узагальнюючи результати досліджень, Ю. Козелецький пропонує поняття губристичної мотивації, яку він розуміє як стійке прагнення людини до підкріплення і підвищення самооцінки та власної важливості. Під губристичною мотивацією Ю. Козелецький розуміє нормальні (здорові) рушійні сили особистості. Задоволення подібних прагнень, тобто "підтвердження власної важливості", породжує задоволення і виражається у підвищенні почуття індивідуальної безпеки, збереженні відчуття неповторності і своєрідності особистості [10].

Губристичні прагнення – один з вимірів мотиваційного простору, який не можна зводити до потреби у владі чи потреби у безпеці. Губристична мотивація диференціює людей в залежності від її сили, причому при значній вираженості прагнення переваги індивід прагне досягти найвищого положення на шкалі суспільних порівнянь, а при високому прагненні до досконалості досягти вершини досконалості [10].

На основі праць А. Адлера, Дж. Спенса, Р. Гельмрайха Ю. Козелецький виокремлює дві форми губристичної мотивації.

Перша являє собою прагнення до переваги і полягає у підкріпленні своєї самооцінки, закріпленні власного місця серед інших завдяки міжособистісному суперництву. Оцінка дій та вчинків особистості, яка здійснюється оточенням, набуває значення соціального сповіщення, що грає суттєву роль в задоволенні губристичних прагнень. Людина, що досягла успіху, як правило, закріплює свою самооцінку, у цей же час, невдача яка викликала негативну реакцію оточення, часто її послаблює і індивід переконується в своїй неповноцінності.

Друга форма губристичної мотивації представлена прагненням до досконалості. Людина закріплює або посилює свою самооцінку завдяки постійному вдосконаленню своїх досягнень, підвищенню рівню досконалості, прагненню до майстерності. В цьому процесі шкала суспільного ставлення не має такого значення, як стандарти досконалості, що створює індивід і які впливають на самооцінку. Таким чином, суб'єкт прагнення до досконалості стає незалежним від суспільних очікувань [10].

Виходячи з вищезазначеного можна дійти висновку, що факторами формування тієї чи іншої форми губристичної мотивації виступають особливості компонентів спрямованості особистості, а саме для дослідження компонентів спрямованості особистості ми пропонуємо наступний комплекс методик:

1. Методика дослідження рівня домагань Ф. Хоппе, що являє собою психодіагностичний експеримент, спрямований на вивчення особливостей цілепокладання суб'єкта, співвідношення мотивів досягнення успіху та заповігання невдачі. У ході такого експерименту моделюється достатньо розповсюджена життєва ситуація примусового вибору складності мети при прямій залежності розміру винагороди від її складності, у ситуації зовнішньої оцінки [2].

2. Методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн, метою якої є психологічна діагностика стану самооцінки за необхідними параметрами, такими як:

- висота самооцінки;
- ступінь реалістичності та адекватності самооцінки (якщо вона завищена);
- ступінь критичності, вимогливості до себе (якщо вона занижена);
- ступінь задоволеності собою та рівень оптимізму;
- зрілість/ незрілість відношення до цінностей [21].

3. Методика дослідження локусу контролю Дж. Роттера, метою якої є визначення рівня суб'єктивного контролю за наступними шкалами:

- шкала загальної інтернальності (виступає показником суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями);
- шкала інтернальності в області досягнень (виступає показником суб'єктивного контролю над успіхами і досягненнями);
- шкала інтернальності в області невдач (виступає показником суб'єктивного контролю над невдачами та неприємностями) [11].

4. Опитувальник Шварца для вивчення цінностей (ціннісних орієнтацій) особистості, що являє собою шкалу для виміру значущості десяти типів цінностей. Опитувальник складається з двох частин, перша з яких ("Огляд цінностей") надає можливість вивчити нормативні ідеали, цінності особистості на рівні переконань, а також структуру цінностей, що впливає на всю особистість, однак не завжди проявляється у реальній соціальній поведінці; друга частина опитувальника вивчає цінності на рівні поведінки, тобто індивідуальні пріоритети, що найбільш часто проявляються у соціальній поведінці особистості. Таким чином, опитувальник Шварца дозволяє вивчити ціннісні орієнтації як компонент особистісної спрямованості, так і з позицій її процесуального характеру [8].

5. Модифікація теста-опитувальника А. Мехрабіана для визначення мотивації досягнення (ТМД), запропонована М.Ш. Магомед-Еміновим. ТМД використовується для діагностики двох узагальнених мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху та мотиву заповігання невдачі. При цьому оцінюється, який з двох мотивів домінує. Методика використовується для дослідницьких цілей під час діагностики мотивації досягнення у старших школярів та студентів. Тест являє собою опитувальник, що має дві форми – чоловічу (форма А) та жіночу (форма Б) [15].

Визначення існуючих взаємозв'язків між формами губристичної мотивації та характером компонентів спрямованості особистості складає перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Время личности и время жизни / Абульханова-Славская К.А., Березина Т.Н. – СПб., 2001.
2. Бороздина Л.В. Исследование уровня притязаний / Л.В. Бороздина. – М., 1985-2000.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М.: МГУ, 1984.
4. Волочков А.А. Ценностная направленность личности как выражение смыслообразующей активности / Волочков А.А., Ермоленко Е.Г. // Психологический журнал. – Т. 25, – № 2. – 2004.
5. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. – М.: Смысл, 2006. – 336 с.
6. Давыдова К.Д. Социальная установка и социальная ориентация личности / К.Д. Давыдова // Социальная психология и философия. – ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Л., 1975. – Вып. 3.
7. Железняк Л.Ф. Проблема направленности личности в советской психологии / Железняк Л.Ф. // Вопросы психологии. – №5. – 1972. – С. 157-161.
8. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В.Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004.
9. Ковалев А.Г. Психические особенности человека / А.Г. Ковалев, В.Н. Мясищев. – Т. II. Способности. – Л., Изд-во ЛГУ, 1960.
10. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Ю. Козелецкий. – К.: Лыбидь, 1991. – 288 с.
11. Кондаков И.М. Экспериментальное исследование структуры и личностного контекста локуса контроля / И.М. Кондаков, М.Н. Нилопец // Психологический журнал. – № 1. – 1995.
12. Левитов Н.Д. Психология труда / Н.Д. Левитов. – М., 1963.
13. Луков Г.Д. Психология / Г.Д. Луков, К.К. Платонов. – М.: Воениздат, 1964.
14. Маслоу А. Мотивация и личность / Маслоу А. – [3-е изд.]. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
15. Практическая психодиагностика / Ред. и сост. Д.Я. Райгородский. – М., 2000.
16. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 713 с.
17. Семиченко В.А. Психология направленности / В.А. Семиченко, А.М. Галус. – Хм., 2007.
18. Титаренко Т.М. Життєві домагання особистості: феноменологічний та структурно-функціональний підходи / Титаренко Т.М. // Психологія і суспільство. – №4. – 2004.
19. Шостром Э. Человек-манипулятор: внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / Э. Шостром. – Минск, 1992.
20. Шульц Д. История современной психологии / Д. Шульц, С. Шульц. – СПб., 2002.
21. Яньшин П.В. Практикум по клинической психологии. Методы исследования личности / П.В. Яньшин. – СПб., 2004.

Подано до редакції 08.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються поняття "губристична мотивація", "спрямованість", уявлення зарубіжних і вітчизняних учених про ці явища. Подано методи дослідження спрямованості особистості.

Ключові слова: губристична мотивація, спрямованість, дослідження.

К.И. Фоменко

ГУБРИСТИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ В ХАРАКТЕРИСТИКЕ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются понятия "губристическая мотивация", "направленность", представления зарубежных и отечественных ученых об этих явлениях. Предоставлены методы исследования направленности личности.

Ключевые слова: губристическая мотивация, направленность, исследование.

K.I. Fomenko

HUBRISTIC MOTIVATION IN CHARACTERISTICS OF PERSONAL DIRECTNESS

SUMMARY

The article analyzes such concepts as "hubristic motivation" and "directness"; analyzes views of foreign and native scientists on the phenomena mentioned. The author presents some methods of researching personal directness.

Keywords: hubristic motivation, directness, research.
